

РОЛЬ МЕТРОПОЛІСТИЧНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ В РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ

Ірина Брикова,
к. е. н., доцент
кафедри
міжнародної
економіки
ДВНЗ «Київський
національний
економічний
університет імені
Вадима Гетьмана»

***Актуальність.** Кінець ХХ – початок ХХІ ст., за визначенням провідних учених-урбаністів та футурологів (У.Хантінгтон, П.Холл, Дж.Фридман, А.Бегг), характеризується новою хвилею урбанізації та безпрецедентним зростанням ролі міст у глобальному економічному розвитку, що підтверджується результатами авторитетних статистичних досліджень. Так, за даними звіту ООН «Стан міст світу 2006-2007рр.», кількість міського населення у 2010р. досягла 3,27 млрд. осіб, що складає 49% загальної кількості населення Землі. На сьогодні міста виступають епіцентрами створення додаткової вартості: у країнах з низьким рівнем доходів приблизно 55% ВВП продукується у містах, з середнім рівнем доходів - 73% та у високорозвинених – 85%. Крім того, деякі міста за масштабами економічної діяльності навіть перевершують окремі країни. Наприклад, якщо б п'ять найбільших міст США – Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Чикаго, Бостон та Філадельфія – об'єднались в окрему країну, то вона посіла б четверту позицію в світі [1].*

Враховуючи безпрецедентні темпи урбанізації, експерти ОЕСР ввели до понятійного апарату суспільних наук категорію «метрополістичний регіон» або «метрорегіон» – територіальне утворення, яке включає велике місто і прилеглі території, та відповідає 3 критеріям: кількість населення дорівнює або перевищує 1,5 млн осіб; щільність населення перевищує показник 150 осіб на 1км; наявність сформованого самодостатнього ринку робочої сили (частка маятникових мігрантів не перевищує 10% загальної кількості зайнятих). Колосальне розширення сфер впливу та обсягу компетенції метрорегіонів у другій половині ХХ століття дає підстави деяким дослідникам констатувати формування «глобального ринку метрополістичних економік» [2, с.30]. Як наслідок, зростає увага політичних діячів провідних країн світу до формування національних конкурентних переваг на основі позитивних екстерналій функціонування потужних урбаністичних центрів на території власних держав та, відповідно, актуалізується проблематика розробки конкурентних стратегій розвитку метрорегіонів.

Мета і завдання дослідження. В даному контексті за мету дослідження автором було обрано розкриття передумов та ключових факторів становлення і розвитку метрополістичних регіонів та формування на їх основі якісно нової форми організації інноваційної діяльності – метрополістичних інноваційних систем (МІС), а також з'ясування ролі МІС у підвищенні міжнародного конкурентного статусу національних економік.

Ступінь дослідженості проблеми.

Концептуальні основи підвищення міжнародного конкурентного статусу національних економік на основі реалізації моделі розвитку метрополістичних інноваційних систем ґрунтовно висвітлено у дослідженнях У.Хантінгтона, П.Холла, Дж.Фридмана, А.Бегга.

Разом з тим, у науковій літературі недостатньо вичерпно розкрито специфіку функціонування національних регіонів як самостійних суб'єктів багаторівневої ієрархічно-субординованої світогосподарської системи в умовах глобальної конкуренції. Подальшого ґрунтового аналізу потребує успішна практика застосування про-

відними країнами світу найбільш ефективних інноваційних моделей регіонального розвитку (насамперед, метрополістичних інноваційних систем та креативних регіонів) як передумови їхнього глобального конкурентного лідерства.

Виклад основного матеріалу. Позитивним наслідком поглиблення локалізації економічної діяльності є виникнення принципово нової форми територіальної організації інноваційної діяльності, а саме – метрополістичної інноваційної системи (МІС), яку ми кваліфікуємо як підсистему національної інноваційної системи, яка діє в межах мегаполісів і провідних урбаністичних центрів країни та спеціалізується на продукуванні креативних товарів та послуг. Специфічною рисою МІС є те, що вона формується виключно в полі синергічної взаємодії національної та регіональної інноваційних систем (перш за все на основі збалансування та взаємоузгодженості загальнонаціональної та регіональної політики інноваційного розвитку) на основі ефективного використання людських, інвестиційно-фінансових та інформаційних ресурсів, сконцентрованих у найбільших мегаполісах країни. Необхідно також зазначити, що у більшості країн-ключових інноваторів потужні МІС функціонують, насамперед, на території столичних мегаполісів: частка Ільде-Франс у загальній кількості зареєстрованих у Франції патентів складає 40,1%, Уусіми в Фінляндії – 49,8%, Стокгольму в Швеції – 34,4%, Токіо в Японії – 47,2% [2, с.49]. Домінуючі позиції цих регіонів пояснюються наявністю та функціонуванням розгалужених інституціональних мереж, що сприяє тісній взаємодії економічних суб'єктів та прискорює процес генерування та подальшої дифузії нових знань. Саме щільність і висока ефективність урбаністичних інституціональних мереж є одним з основних чинників, які впливають на вибір місця розташування приватних підприємств, науково-дослідних центрів, університетів, урядових організацій, фінансових установ тощо.

Ключовим чинником формування МІС у межах столичних регіонів та мегаполісів є висока концентрація високоосвіченої та кваліфікованої робочої сили, що власне і визначає спеціалізацію метрополістичних інноваційних систем на виробництві високотехнологічної та креативної продукції. При цьому передумовами залучення до МІС найбільш креативного сегменту висококваліфікованої робочої сили є наступні: значні перспективи кар'єрного зростання та самореалізації, специфічне соціокультурне середовище (що передбачає наявність широкого спектра креативних видів діяльності; можливості спілкування з представниками аналогічних професій; соціальну, етнічну та національну суспільну гетерогенність; соціальну толерантність; насиченість та різноманітність культурного життя), а також високі стандарти життя. Крім того, за висловом американського економіста Р.Флориди, в містах з вищенаведеними характеристиками для представників креативного класу зазвичай існують низькі вхідні бар'єри на ринок працевлаштування та у локальне соціальне середовище [6, с.324]. Якщо регіон приваблює високоосвічених та талановитих працівників, то, відповідно, активізується його діяльність в інноваційній сфері та підвищуються темпи економічного зростання і рівень конкурентоспроможності, що в свою чергу, сприяє залученню додаткової кількості висококваліфікованої робочої сили. Таким чином, виникає замкнене коло: привабливі умови працевлаштування – високоосвічені працівники – підвищення конкурентоспроможності регіону – привабливі умови працевлаштування.

Іншим проявом поглиблення локалізації суспільно-економічної діяльності є прискорення процесів метрополізації, що полягає у підвищенні ролі великих міст у світовій економіці. На сьогодні метрополістичні регіони або метрорегіони (великі міста та приміська зона)¹ виступають провідними зонами зосередження транснаціональних фінансових, інтелектуальних, інформаційних активів та відіграють ключову

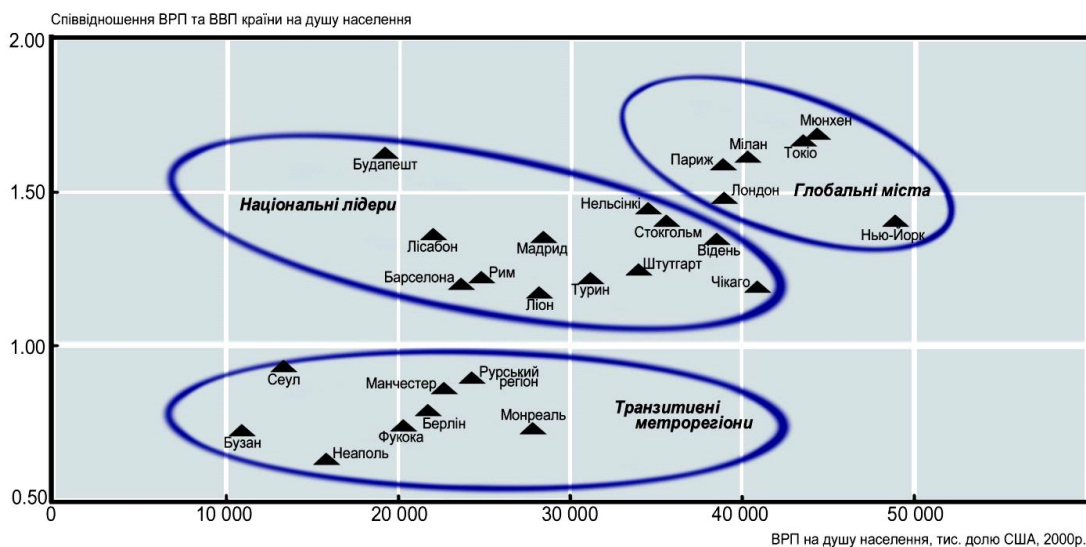
¹ Експерти ОЕСР виділяють 78 великих міст, які відповідають 3 критеріям, характерним для метрорегіонів: кількість населення дорівнює або перевищує 1,5 млн осіб; щільність населення перевищує показник 150 осіб на 1км²; наявність сформованого самодостатнього ринку робочої сили (частка м'ягких мігрантів не перевищує 10% загальної кількості зайнятих)

роль у прийнятті глобальних стратегічних рішень. Колосальне розширення сфер впливу та обсягу компетенції метрорегіонів у другій половині ХХ століття дає підстави деяким дослідникам констатувати формування «глобально-го ринку метрополістичних економік» [3, с.30]. Як наслідок, зростає увага політичних діячів провідних країн світу до формування національних конкурентних переваг на основі позитивних екстерналій функціонування потужних урбаністичних центрів на території власних держав. Так, члени Європейської Комісії приділяють особливу увагу «зростаючій ролі міст та міських регіонів як потужних двигунів розвитку регіональних, національних економічних систем та Європейського Союзу в цілому, особливо в контексті реалізації Лісабонської та Гьотеборзької стратегій» [3, с.306]. Зазначимо, що необхідною передумовою розроблення територіальних стратегій підвищення конкурентоспроможності на основі комплексного використання потенціалу урбаністичних центрів є чітка ідентифікація факторів та механізмів формування конкурентних переваг власне метрополістичних регіонів. З метою реалізації даних завдань експерти ОЕСР розробили міжнародну статистичну базу даних метрорегіонів, до якої внесено інформацію щодо 78 найбільших мегаполісів на території країн – членів даної організації [2, с.38].

Для більш детального дослідження конкурентних переваг метрополістич-

них регіонів ми здійснили їхню класифікацію за критеріями абсолютного та відносного (співвідношення метрополістичного ВРП і ВВП країни) рівня ВРП на душу населення. При цьому перший показник відображає рівень добробуту мешканців міста, другий – демонструє роль окремого міста у розвитку національної економіки. В результаті систематизації статистичних даних ми виділили три групи метрорегіонів, а саме: глобальні міста, національні лідери, транзитивні метрорегіони (рис.1).

Глобальні міста – це гіперцентри прийняття політичних та економічних рішень, вагомих для всього людства. Специфічною рисою глобальних міст виступає їхня здатність залучати висококваліфікованих та високоосвічених працівників з різних регіонів світу, часто на тимчасовій основі (що відображає значна частка іммігрантів у загальній кількості населення даних міст). Для глобальних міст характерною є чітка спеціалізація на виробництві високотехнологічної продукції та інтелектуально інтенсивних послуг, а також зосередження хай-тек кластерів. Крім того, рівень ВРП на душу населення глобальних міст, як правило, у декілька разів перевищує як аналогічні показники інших метрорегіонів, так і національний показник ВВП на душу населення. Зазначимо, що у загальній сукупності глобальних міст чітко виокремлюються два ієрархічні рівні: глобальні міста першого поряд-

Джерело: Складено автором на основі [2, с.309].

Рис.1 Класифікація метрорегіонів за абсолютним та відносним рівнем ВРП на душу населення

ку або мегаміста та глобальні міста другого порядку.

Провідні вчені-урбаністи (П.Тейлор, С.Сассен, П.Холл, Дж.Фрідман) одно-стайно відносять до глобальних міст першого порядку такі: Нью-Йорк, Лондон, Париж, Токіо. Ці міста не лише відіграють роль вузлів світової фінансової системи та епіцентрів акумуляції глобального креативного потенціалу, а й виконують функцію планетарних управлінських центрів. Крім того, саме глобальні міста першого порядку виступають переважним місцем локалізації таких швидкозростаючих креативних секторів як реклама, дизайн, фешн-індустрія, музична та кінематографічна діяльність.

До глобальних метрорегіонів другого порядку відносять такі висококонкурентоспроможні міста, як, наприклад, Мюнхен, Мілан, Бостон, що також характеризуються надзвичайно високим рівнем продуктивності праці, але їхні компетенції в сфері глобального контролю та управління є обмеженими. Зазвичай, даній групі метрополістичних регіонів властива спеціалізація на одному чи кількох високотехнологічних, інноваційних та креативних видах діяльності (інформаційно-комунікаційні сектори в Бостоні та Мюнхені; фешн-індустрія в Мілані), що, в свою чергу, є вагомим фактором залучення високваліфікованих та талановитих працівників з різних країн світу.

Група національних лідерів охоплює міста, які відіграють роль «полюсів економічного зростання» на території своїх країн та водночас демонструють високий рівень інтеграції у міжнародну економічну систему. Дана група включає дві підгрупи: визнані зірки (міста, розташовані в економічно розвинених країнах Заходу) та зірки, що сходять (міста в країнах Центральної та Східної Європи з високими темпами економічного зростання).

Міста підгрупи «визнані зірки» характеризуються диверсифікованою економічною структурою зі значною часткою високотехнологічних секторів, забезпеченістю інтелектуальними ресурсами, наявністю потужних центрів генерування знань, розвинутою інфраструктурою та міжнародною доступністю, сприятливим екологічним середовищем та багатим соціально-культур-

ним життям. Прикладами міст-визнаних зірок виступають Мадрид, Амстердам, Барселона, Відень, Сідней, Чикаго.

До підгрупи «зірки, що сходять» належать провідні, найбільш динамічні та інвестиційно привабливі, насамперед столичні міста країн Центральної та Східної Європи (Прага, Будапешт, Братислава, Варшава). Вони є основними рецепієнтами ПІІ, тому що при виході на нові ринки більшість ТНК розміщує власні управлінські підрозділи переважно у столичних регіонах. Також зірки, що сходять, характеризуються відносно добре розвинутою інформаційно-комунікаційною інфраструктурою, вагомою часткою високоосвічених працівників у загальній кількості працездатного населення та, як правило, не залежать від низькотехнологічних секторів виробництва. Показники продуктивності праці та ВРП на душу населення у декілька разів перевищують аналогічні загальнонаціональні показники. Так, ВРП на душу населення в Будапешті становить 160% ВВП на душу населення Угорщини, для Братислави дане співвідношення перевищує 200% [2, с.310]. Разом з тим, незважаючи на статус національних лідерів, метрорегіони даної групи є дуже вразливими до зовнішніх загроз. Так, процес «відтоку мізків» негативно позначається на якості людського ресурсу даних міст: значною є кількість молодих високоосвічених спеціалістів, емігруючих до країн Західної Європи та США.

До групи транзитивних метрорегіонів відносяться міста, економічна структура яких потребує (потребувала) радикального реформування. Традиційна спеціалізація таких метрополістичних регіонів – виробництво низькотехнологічної, енерго- та матеріаломісткої продукції; портове господарство, видобувні галузі. Як правило, показник ВРП на душу населення транзитивних метрорегіонів є значно нижчим від аналогічного показника міст – національних лідерів та часто не перевищує значення ВВП на душу населення. До даної групи у Західній Європі можна віднести Ліверпуль, Роттердам, Ліль, Льєж, Більбао, Рурський регіон; у США це міста так званого «іржавого ремінь» Клівленд, Піттсбург; у

Південній Кореї – Бузан. Для метро-регіонів цієї групи актуальними є проблеми безробіття та соціальної маргіналізації значної частки населення. Внаслідок сформованого негативного іміджу (екологічні проблеми, злочинність) транзитивні метрополістичні регіони не витримують конкуренції за залучення висококваліфікованих кадрів із містами – національними лідерами. Необхідність вирішення ряду принципових соціально-економічних проблем спонукає ці метрорегіони активно реалізовувати стратегії інноваційного розвитку, зокрема широко застосовувати кластерну модель. Створюючи кластери у динамічних, швидко зростаючих секторах (медіа-індустрія у Роттердамі, креативні та інформаційно-комунікаційний сектори у Манчестері), транзитивні метрорегіони прагнуть компенсувати занепад традиційних галузей виробництва.

Окрім трьох основних груп метрорегіонів, можна виділити специфічну категорію міст, а саме: нішові гравці. Нішові гравці – це відносно невеликі, високоспеціалізовані на одному, іноді кількох секторах економічної діяльності метрорегіони (наприклад, хай-тек галузі в Ейндховені, інформаційно-комунікаційний сектор в Оулу). Такі міста характеризуються наявністю високорозвинених регіональних інноваційних систем, тісною взаємодією бізнес-сектору та локальних центрів генерування знань, а також формуванням значної кількості динамічних інноваційно-виробничих та неформальних соціальних мереж. Як правило, ядром регіональної інноваційної системи виступає велика компанія («Філіпс» в Ейндховені, «Нокія» в Оулу), яка є основним інвестором регіональних НДДКР та стимулює утворення дочірніх компаній на базі локальних центрів генерування знань, що значно прискорює інтеграцію регіону у глобальну технологічну мережу. Вузька виробнича спеціалізація – це ключовий чинник міжнародної конкурентоспроможності нішових метрорегіонів. Разом з тим, саме спеціалізація виступає для них основним дестабілізуючим фактором, тому що робить їх надзвичайно чутливими до змін на зовнішніх ринках та зумовлює монозалежність від провідної локальної ТНК.

Зазначимо, що метрорегіони як самостійні учасники глобальних конкурентних відносин (в першу чергу глобальні міста та національні зірки) демонструють дедалі меншу синхронність розвитку з власними національними економіками. Даний факт обумовлюється дією трьох основних чинників. По-перше, метрополістичні регіони – це макроінституції з високим ступенем інтеграції в глобальну інноваційно-виробничу систему, що мінімізує їхню залежність від кон'юнктури на національних ринках. По-друге, метрорегіони являють собою найбільш динамічний сегмент глобального ринку робочої сили та, відповідно, мають можливість здійснювати інтернаціональний рекрутинг та отримувати додаткові конкурентні переваги, використовуючи стратегію міжнародного аутсорсингу. По-третє, в межах окремих інтеграційних союзах поглиблення інтеграційних зв'язків гомогенізує макроекономічні умови та інституційні структури країн-учасниць і нівелює вплив національних урядів.

Разом з тим поглиблюється взаємодія та компліментарність урбаністичних зон та прилеглих територій, що проявляється у формуванні міських агломерацій, мегаполісів, мегалополісів (злиття в єдину економічну зону кількох крупних мегаполісів та агломерацій: Босваш, Сан-Франциско – Сан-Дієго, Токіо – Осака). З одного боку, екологічні та природні умови приміської зони – це складова такого фактора конкурентоспроможності регіону, як «привабливість місць проживання». З другого – велике місто формує ядро економічного зростання регіону, а прилеглі території являють собою своєрідні «похідні економіки». Зауважимо, що площа території, яку охоплює дія позитивних екстерналій функціонування урбаністичних центрів, постійно збільшується, що вимагає розроблення якісно нових стратегій підвищення національної конкурентоспроможності з урахуванням зростаючої ролі метрорегіонів.

ВИСНОВКИ

Зміна диспозиції субнаціональних територіальних утворень в ієрархічній системі глобальних конкурентних відносин є результатом діалектичної

взаємодії основних глобалізаційних, інтеграційних та регіоналізаційних процесів, серед яких вирішальний вплив на динаміку регіонального розвитку здійснюють наступні: збільшення масштабів глобалізації, нова регіоналізація, становлення економіки знань та поглиблення локалізації інноваційної діяльності. Збільшення масштабів глобалізації, з одного боку, прискорює інтеграцію окремих регіонів у глобальне економічне середовище, а з другого – значно загострює міжрегіональну конкуренцію, розширюючи спектр економічних суб'єктів. Нова регіоналізація прискорює процеси автономізації національних регіонів та стимулює пошук ендогенних механізмів регіонального зростання. Становлення економіки знань модифікує ієрархічну систему факторів міжнародної конкурентоспроможності регіонів через підвищення ролі інноваційних конкурентних переваг як імперативу глобального конкурентного лідерства суб'єктів господарювання. Поглиблення локалізації інноваційної діяльності, тобто її концентрації в обмеженій кількості регіонів, перетворює метрополітичні інноваційні системи на ключові ланки національних інноваційних систем та основних продуцентів інноваційної продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. UN-HABITAT. State of the world cities 2006-2007.
2. OECD, Territorial Review, Competitive Cities in the Global Economy, 2006.
3. Cities, Regions and Competitiveness. Second Report from the Working Group of Government Department. The Regional Development Agencies, 2003.
4. OECD Regions at a Glance, OECD 2010.
5. *Begg I.* Cities and competitiveness. – Urban Studies. – Vol.36. – 1999. – p. 795-809.
6. *Florida, R.* The Rise of the Creative Class, New York: Basic Books, 2002. – 434p.
7. *Florida, R.* The Economic Geography of Talent. – Annals of the Association of American Geographers 92, 2002. – P. 743–55.